

DESPRE FIGURINELE ANTROPOMORFE PLATE DE OS, DE LA SFÎRȘITUL CULTURII GUMELNIȚA, DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

EUGEN COMȘA

Săpăturile arheologice sistematice, dintr-o serie de așezări aparținând culturilor Gumelnița și Sălcuța, au dus la descoperirea a numeroase figurine antropomorfe de lut ars și mai puține, de os.

În literatura de specialitate s-a acordat o atenție deosebită figurinelor antropomorfe de lut ars. Nu au fost neglijate nici figurinele antropomorfe de os, despre care, în literatura noastră, s-a publicat, încă din anul 1931, o primă sinteză de ansamblu¹.

În ultimii ani, în mai multe lucrări, am încercat să strângem și să sintetizăm, datele despre diversele tipuri de figurine antropomorfe de os. Într-o primă lucrare am clasificat și interpretat, din punct de vedere istoric, tipurile de figurine amintite² și apoi, în alte trei lucrări, am procedat la o analiză amănunțită a fiecărei categorii, în parte, de astfel de figurine de os descoperite, în condiții stratigrafice clare, prin săpăturile arheologice din sudul țării noastre.

De la început, trebuie precizat că, toate piesele de os studiate, prin forma lor și prin „ornamentare”, oglindesc anumite reguli („canoane”), respectate, riguros, de către cei care le executau, în regiuni destul de întinse, de la nord și de la sud de Dunăre (de la Carpați, pînă la țărmul Mării Egee), în cuprinsul ariei de răspîndire a comunităților culturii Gumelnița și, parțial, în aceea a culturii Sălcuța. Acele reguli — în stadiul actual al cercetătorilor — sînt caracteristice pentru cîte o anumită fază din evoluția culturilor menționate, deci pot fi folosite drept indiciu cronologic pentru diversele complexe, mai cu seamă, gumelnițene și, în același timp, atunci cînd sînt găsite în așezări aparținînd altor culturi învecinate, pot servi la precizarea unor sincronisme (eum este de exemplu cazul figurinelor prismatice de os și al unor categorii de figurine plate).

Ținînd seama de criteriile menționate mai sus, în această lucrare, ne vom referi la o ultimă categorie de figurine antropomorfe de os, care datează de la sfîrșitul culturii Gumelnița.

Este vorba de o categorie de figurine, redusă numeric. Ele au fost luate din plăcuțe de os, prelungi (de 5—10 cm lungime și de cca. 2 cm lățime, groase de maximum 4 milimetri), cu suprafața șlefuită cu deosebită grijă. Prin creștere adîncă, simetrică (în formă de V) de o parte și de alta a marginilor lungi ale fiecărei plăcuțe, în două locuri distanțate, se delimita: capul, corpul și partea inferioară a corpului, cu picioarele.

Capul, de obicei, are formă rectangulară (uneori cu marginea de sus arcuită) sau formă hexagonală. De regulă, ochii nu sînt reprezentați. Într-un caz se observă două adîncituri rotunde, mici, făcute destul de jos, pe față. Ele ar putea reda nu ochii, ci nările. Pe unele figurine gura este indicată printr-o liniuță crestată, avînd dedesubt un șir de patru adîncituri mici³. Rostul lor încă nu se cunoaște. Menționăm că astfel de șiruri de adîncituri (mai jos de gură) s-au făcut și pe figurinele de lut ars⁴. O explicație posibilă ar putea fi aceea că reprezintă tatuajul. Se cuvine subliniat că uneori pe căpșorul

figurinelor nu sînt indicați ochii, nasul și gura, dar figurează șirul de patru adîncituri mici de sub gură. De-a lungul marginilor, în dreapta și în stînga capului, s-au făcut, de regulă, cîte două sau cîte trei orificii, rotunde, pe verticală, în care inițial erau fixate verigi mici din sîrmă subțire de aramă, reprezentînd poate un fel de cercei și servind la atîrnarea pieselor respective.

Partea de sus a corpului este delimitată prin cîte două creștături adînci. Totdeauna, în fiecare din cele două prelungiri laterale, astfel formate, s-a făcut cîte un orificiu. Ipotehic acesta ar putea indica spațiul dintre brațele îndoite și așezate cu palmele pe abdomen sau sub sîni și bust. Menționăm și observația că pe unele figurine, prin două adîncituri mici, rotunde, sînt redați sîinii ⁵. O altă adîncitură se poate vedea pe unele figurine în dreptul gîtului ⁶. Nu este exclus să reprezinte o podoabă mică purtată la gît de femeile vremii.

În majoritatea cazurilor, figurinele de os descrise au partea inferioară (corespunzătoare corpului și picioarelor) de formă trapezoidală prelungă și, mai rar, dreptunghiulară. O trăsătură caracteristică a lor constă în aceea că au marginea de jos dreaptă sau, adesea, puțin arcuită.

Pe toate figurinele avute în vedere, prin linii incizate este indicat triunghiul sexual, adesea mărginit prin cîte un șir de adîncituri mici, rotunde. Pe unele figurine este trasată o linie incizată, verticală, pe mijloc, despărțind picioarele. Pe alte piese această linie lipsește. Semnalăm că alte șiruri duble și orizontale de adîncituri rotunde sînt făcute în dreptul genunchilor. Rar, în dreptul labelor, pe fiecare picior, sînt făcute cîte două adîncituri.

Din datele strînse din literatura de specialitate, rezultă că astfel de figurine antropomorfe de os s-au descoperit, pînă acum, în următoarele stațiuni neolitice din partea de sud a Munteniei: 1. Cunești, „Măgura Cuneștilor” ⁷, jud. Călărași; 2. Ulmeni, „Măgura Gumelnița” ⁸, jud. Călărași; 3. Căscioarele, „Ostrovel” ⁹, jud. Călărași; 4. Vidra ¹⁰, jud. Giurgiu; 5. Jilava, „Măgura Jilavei” ¹¹, Sectorul agricol Ilfov; 6. Tangîru ¹², jud. Giurgiu. Din înșirarea descoperirilor reiese clar că toate piesele cunoscute provin numai din așezări de tip Gumelnița.

S-au făcut unele observații de ordin stratigrafic în privința figurinelor studiate de noi aici. Astfel, se arată în primul studiu despre rezultatele săpăturilor din tellul de la Gumelnița, că în anul 1924, s-au descoperit în total cinci figurine de os, din care una singură în stratul inferior, iar celelalte patru în stratul superior, numit atunci Gumelnița B ¹³. Două din acestea din urmă sînt sigur din faza Jilava ¹⁴ (= Gumelnița B 1). Atrage atenția una din ele, avînd pe partea inferioară a corpului numeroase adîncituri ¹⁵.

Despre cele două piese scoase la iveală, tot în anul 1924, cu prilejul săpăturilor de la Căscioarele, se menționează că ambele s-au găsit în stratul superior ¹⁶, deci și ele datează din faza Jilava. Fotografiile pieselor nu sînt prea clare. Ambele sînt întregi și au marginea de sus a capului în unghi. Una din ele, poate neterminată, nu are indicate amănunte anatomice ¹⁷, iar cealaltă le are puțin deosebite, alcătuite din benzi de cîte trei linii incizate, paralele. Din ele este format triunghiul sexual și alte două grupuri similare de linii sînt trase în dreptul genunchilor ¹⁸.

Observații stratigrafice clare s-au făcut, în privința figurinelor studiate și în așezarea de la Vidra. În studiul publicat despre figurinele antropomorfe și zoomorfe găsite se arată că în stratul Vidra II C, conținînd materiale specifice fazei Jilava (= Gumelnița B 1) s-au descoperit patru figurine caracteristice seriei descrise mai sus. Căpșorul lor are marginea de sus arcuită și cîte trei orificii în fiecare margine. Latura de jos este dreaptă sau puțin arcuită ¹⁹.

Dacă ținem seama de condițiile stratigrafice, în care au fost găsite astfel de figurine anume ele au fost aflate toțdeauna în straturile superioare ale așezărilor gumelnițene, sîntem în măsură să le atribuim — în stadiul actual al cercetărilor — numai fazei finale a culturii Gumelnița, fază numită Jilava (= Gumelnița B 1, după periodizarea lui Dinu V. Rosetti).

După cum am semnalat, figurinele antropomorfe descrise prezintă și unele diferențe, mai cu seamă, în ceea ce privește forma capului. Unele îl au rectangular, altele hexagonal. După părerea noastră, nu este exclus ca această caracteristică să oglindească o anumită deosebire de ordin cronologic și evident o oarecare modificare a „canoanelor” respective. În această privință trebuie să avem în vedere faptul că majoritatea figurinelor plate de os, similare, specifice fazei Sultana (= Gumelnița A 2) au capul de formă hexagonală²⁰. Considerăm că nu greșim atunci cînd presupunem că o parte din categoria figurinelor studiate aici (anume acelea cu capul de formă hexagonală) constituie o continuare tipologică, directă, în cursul fazei Jilava, a celor din faza precedentă Sultana, deci este posibil ca ele să fie cu puțin mai vechi decît celelalte avînd căpșorul de formă rectangulară. Partea inferioară a figurinelor descrise aici, din punct de vedere tipologic se deosebește foarte clar de aceea specifică pieselor din faza precedentă, prin aceea că în timpul fazei Sultana, astfel de figurine au partea inferioară a picioarelor mult îngustată și picioarele despărțite printr-o creștătură lungă, adîncă și lată²¹, în timp ce seria noastră, are indicată numai linia despărțitoare a picioarelor.

Mai sînt două probleme importante de lămurit: unde și de către cine erau confecționate figurinele antropomorfe de os descrise, cît și celelalte categorii de figurine de os.

La prima răspunsul este destul de ușor, dacă ținem seama de o descoperire făcută de colegii bulgari, în așezarea gumelnițeană de la Hotnița. Cu prilejul săpăturilor arheologice, acolo în cuprinsul unei locuințe distruse prin foc, s-au găsit felurite materiale dovedind existența în acea clădire a unui atelier în care se făceau figurine antropomorfe de os. Dintre dărîmăturile de lipitură arsă ale pereților și acoperite de ele, s-au scos la iveală plăcuțe de os pregătite pentru a fi transformate în figurine, altele în curs de prelucrare, precum și mai multe piese gata făcute²². Descoperirea de la Hotnița constituie o dovadă clară că figurinele erau lucrate în „ateliere”, aflate nu în fiecare așezare, ci în anumite stațiuni. Realizarea figurinelor presupunea cunoașterea unor metode specifice de lucru și, după cum aminteam, unele „canoane”, care desigur nu erau accesibile oricui, ci numai unor persoane specializate. După părerea noastră, în astfel de ateliere se făceau figurine antropomorfe de os nu numai pentru comunitatea respectivă, ci și pentru alte cîteva din așezările din jur, în care nu se aflau ateliere similare.

Figurinele descrise și analizate, fără îndoială se leagă de cultul fertilității, ca și celelalte categorii de figurine antropomorfe de os și de lut ars. Spre deosebire de acestea din urmă, este posibil, ca figurinele studiate aici, să fi fost purtate la gît (de femei și fete), atîrnate de un șnur. (vezi ilustrația la pag. 1/vol. II)

NOTE

1. Vladimir Dumitrescu: *Figurinele antropomorfe de os din civilizația eneolitică balcano-danubiană*. În: *Inchinare lui N. Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, extras.
2. Eugen Comșa: *Figurines d'os d'époque néolithique dans le territoire de la Roumanie*.

În: *Festschrift für Richard Pittioni zum siebzigsten Geburtstag*, Wien, 1976, p. 158—166.

3. Vladimir Dumitrescu: *Arta neolitică în România*, București, 1968, fig. 101/1,5—7.
4. *Ibidem*, de ex. fig. 101/3.
5. *Ibidem*, fig. 101/3.

6. *Ibidem*, fig. 101/1, 3, 7.
7. Dorin Popescu: *Les fouilles de Cuncșli*. În: *Dacia*, V—VI, 1935—1936, 1938, p. 119 (fig. 11/2).
8. Vladimir Dumitrescu: *Fouilles de Gumelnița*. În: *Dacia*, II, 1925, p. 88 (fig. 66/3).
9. Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, 1968, fig. 101/1, 3—7.
10. Dinu V. Rosetti: *Steinkupferzeitliche Plastik aus einem Wohnhügel bei Bukarest*. În: *JPEK*, 12, 1938, p. 34.
11. Figurină descoperită de Dinu V. Rosetti în anul 1929.
12. D. Berciu: *Săpăturile arheologice de la Tangârșu (1934). Raport preliminar*. În: *BMJV*, I, 1935, p. 33 (fig. 36).
13. Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, 1925, p. 88.
14. *Ibidem*, p. 88 (fig. 66/2, 3) probabil și figurina fragmentară (fig. 66/5) datează din aceeași fază.
15. *Ibidem*, p. 88 (fig. 66/3).
16. Gh. Ștefan *Les fouilles de Căscioarele*. În: *Dacia*, II, 1925, p. 184.
17. *Ibidem*, p. 190 (fig. 44/1).
18. *Ibidem*, p. 190 (fig. 44/2).
19. Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, pl. 28/1—4.
20. Eugen Comșa: *Les figurines en os appartenant à la phase moyenne de la culture Gumelnița*. În: *Dacia*, NS, XXIII, 1979, p. 73 (fig. 4/2, 4, 10, 12, 14).
21. *Ibidem*, p. 73 (fig. 4/1—10, 12—15).
22. N. Angelov: *Rabotilnița za ploski idoli v selištuata mogila pri s. Hotnița, Tirovsko*. În: *Arheologija-Sofia*, III, 1961, 2, p. 34—38.

CONSIDÉRATIONS SUR LES FIGURINES PLATES EN OS APPARTENANT À LA FIN DE LA CULTURE GUMELNITZA SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

(Résumé)

L'auteur présente les figurines plates en os ayant la tête de forme rectangulaire ou hexagonale avec la partie inférieure large à la base et la limite droite.

Ce type des figurines provenant des six agglomérations situées au sud de la Munténie, appartient à la phase finale de la culture de Gumelnitza.

DESPRE FIGURINELE ANTROPOMORFE
PLATE DE OS, DE LA SFÎRȘITUL CULTURII
GUMELNIȚA, DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

(text la pagina 9/vol. I)

EUGEN COMȘA

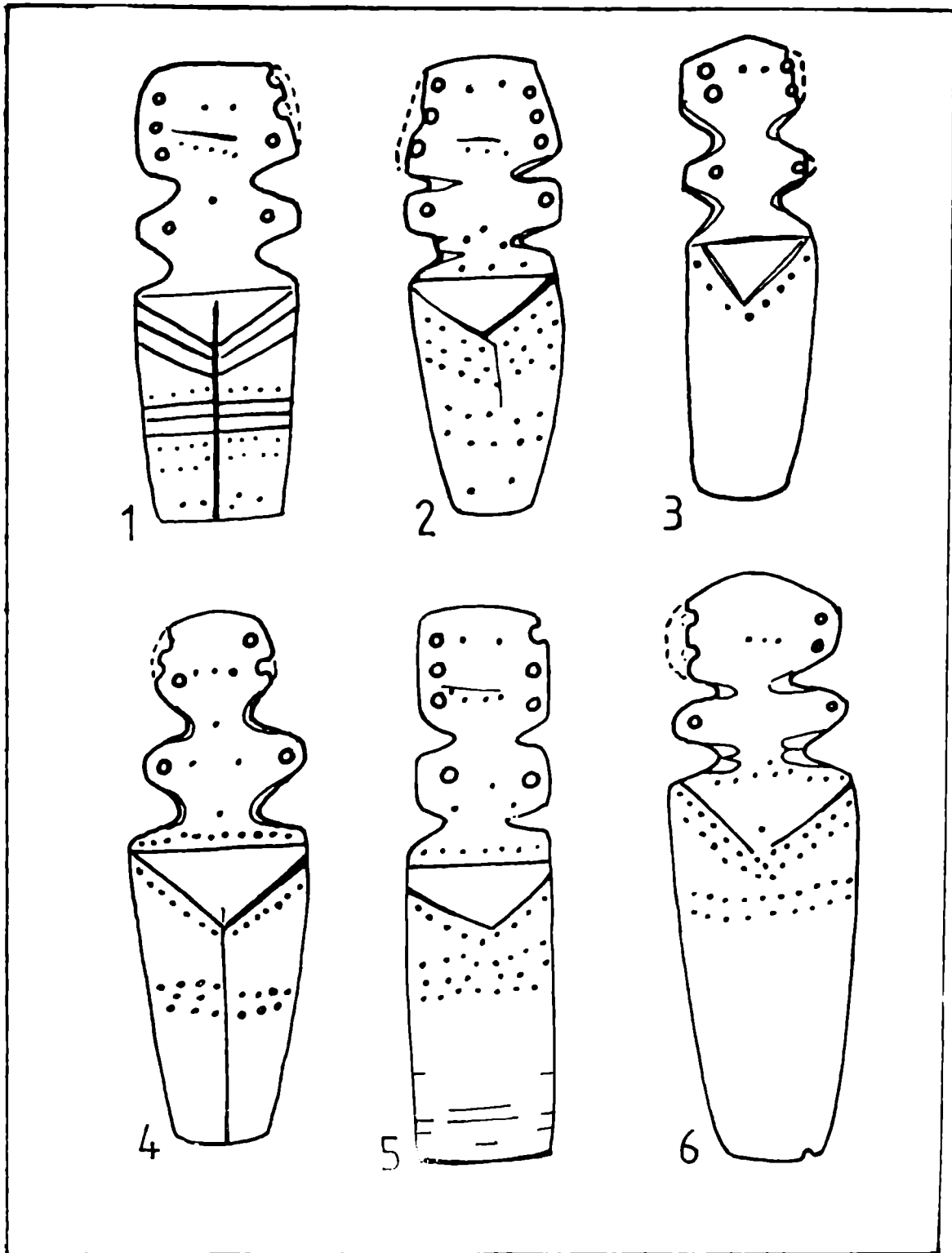

FIG. 1 FIGURINE ANTROPOMORFE DE OS, DE LA CĂSCIOARELE (DUPĂ VLADIMIR DUMITRESCU: ARTA NEOLITICĂ ÎN ROMANIA. FIG. 101/1,3-7; ÎNĂLȚIME: ÎNTRE 5,9 ȘI 8,9 cm).

FIG. 1 FIGURINES ANTROPOMORPHES EN OS, DE CASCIOARELE (D'APRÈS VLADIMIR DUMITRESCU, ARTA NEOLITICĂ ÎN ROMÂNIA, FIG. 101/1,3-7; HAUTEUR ENTRE 5,9 ET 8,9 cm).

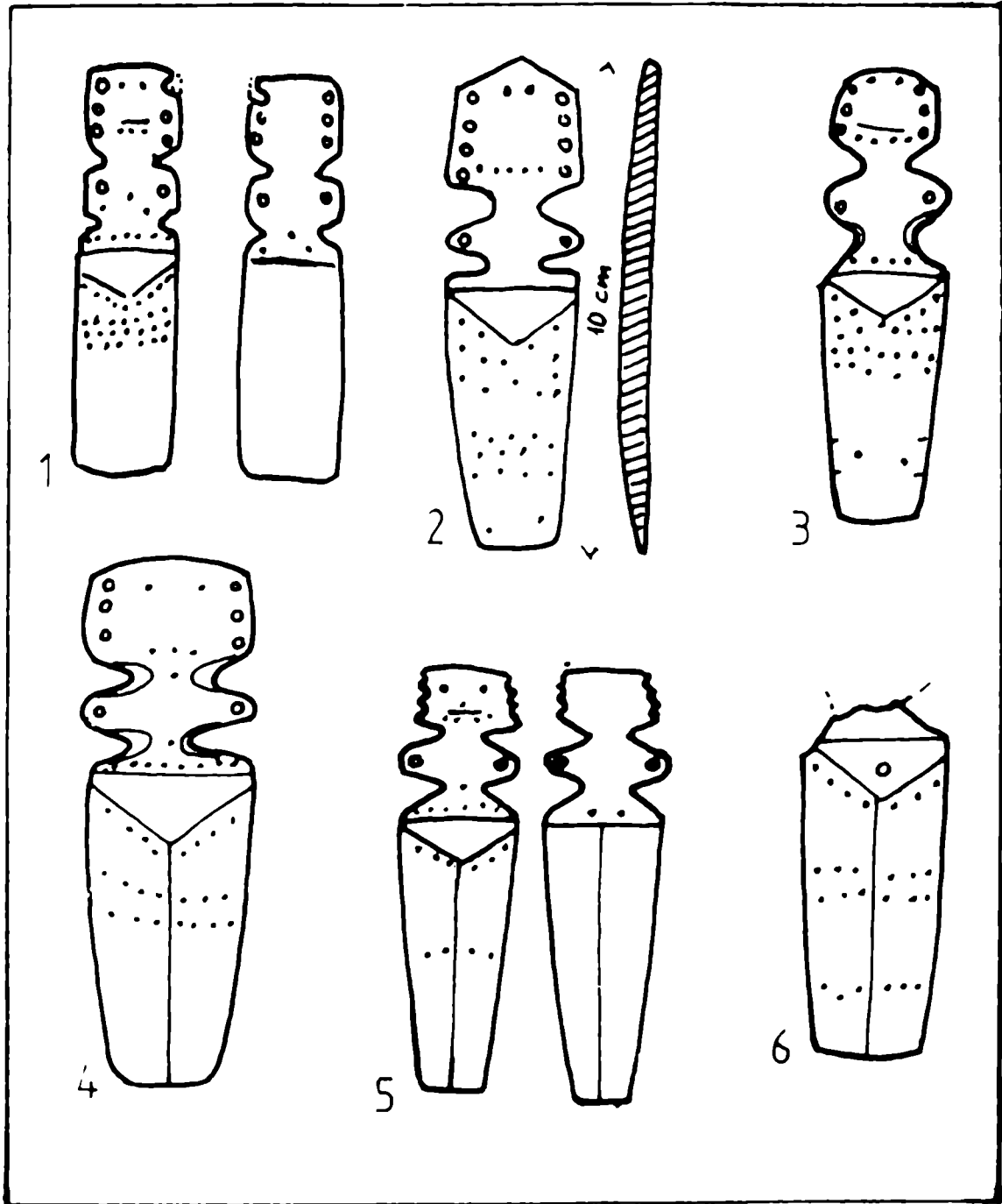

FIG. 2 FIGURINE ANTHROPOMORFE DE OS, DE LA: 1. SULTANA (DUPĂ VLADIMIR DUMITRESCU, ÎN REVUE INTERNATIONALE DES ÉTUDES BALKANIQUES, III, II (6), BEOGRAD, 1938, FIG. 3/a); 2. CUNESTI (DUPĂ DORIN POPESCU, ÎN DACIA, V-VI, 1935-1936, 1938, p. 119, FIG. 11/2); 3-6. VIDRA (DUPĂ DINU V. ROSETTI, ÎN IPEK, 12, 1938, PL. 28/1-4).

FIG. 2 FIGURINES ANTHROPOMORPHES EN OS; DE 1 SULTANA (D'APRÈS VLADIMIR DUMITRESCU, DANS REVUE INTERNATIONALE DES ÉTUDES BALKANIQUES; III; II (6), BEOGRAD, 1938, FIG. 3/a); 2. CUNESTI (D'APRÈS DORIN POPESCU, DANS DACIA, V-VI, 1935-1936, 1938, P. 119, FIG. 11/2); 3-6. VIDRA (D'APRÈS DINU V. ROSETTI, DANS IPEK, 12, 1938, PL. 28/1-4).

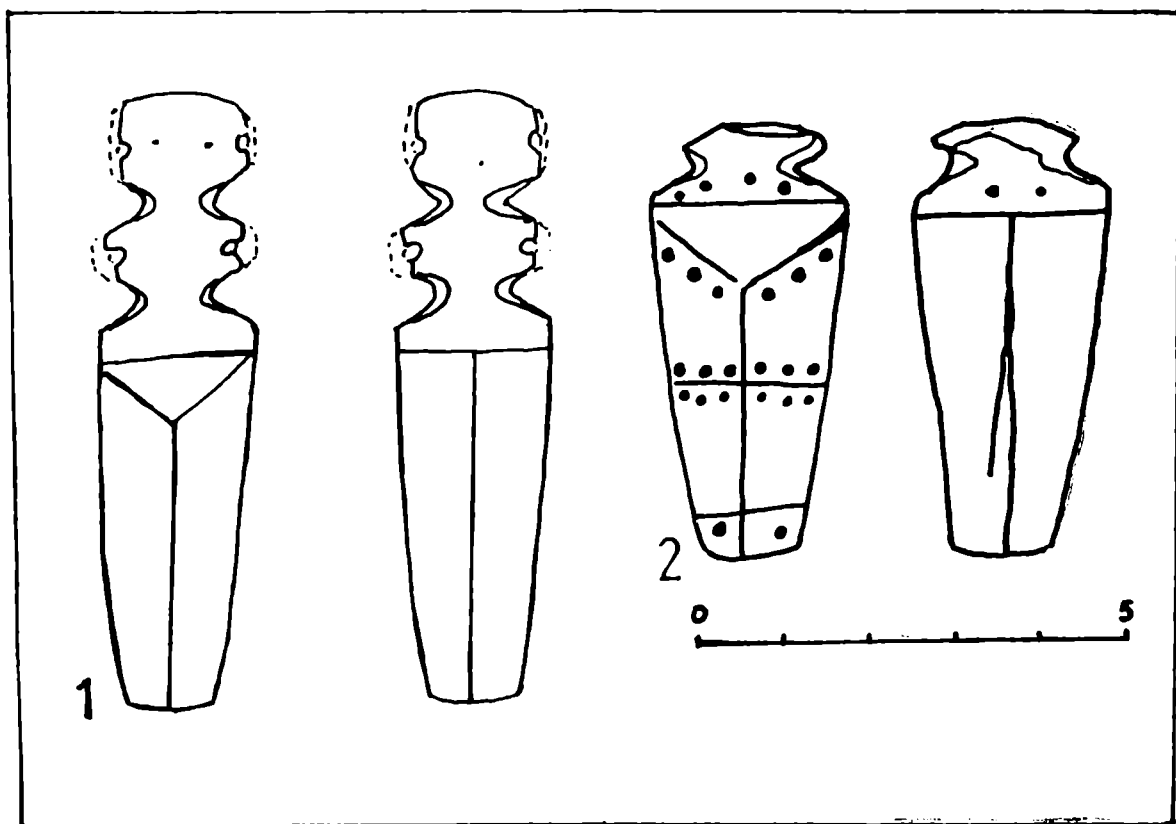

FIG. 3 FIGURINE ANTROPOMORFE DE OS, DE LA: TANGÎRU (DUPĂ D. BERCIU, ÎN BMJV, I, 1935, p. 33, FIG. 36 ȘI P. 34, FIG. 41).

FIG. 3 FIGURINES ANTHROPOMORPHES EN OS, DE TANGÎRU (D'APRÈS D. BERCIU, DANS BMJV, I, 1935, P. 33, FIG. 36 ET P. 34, FIG. 41).

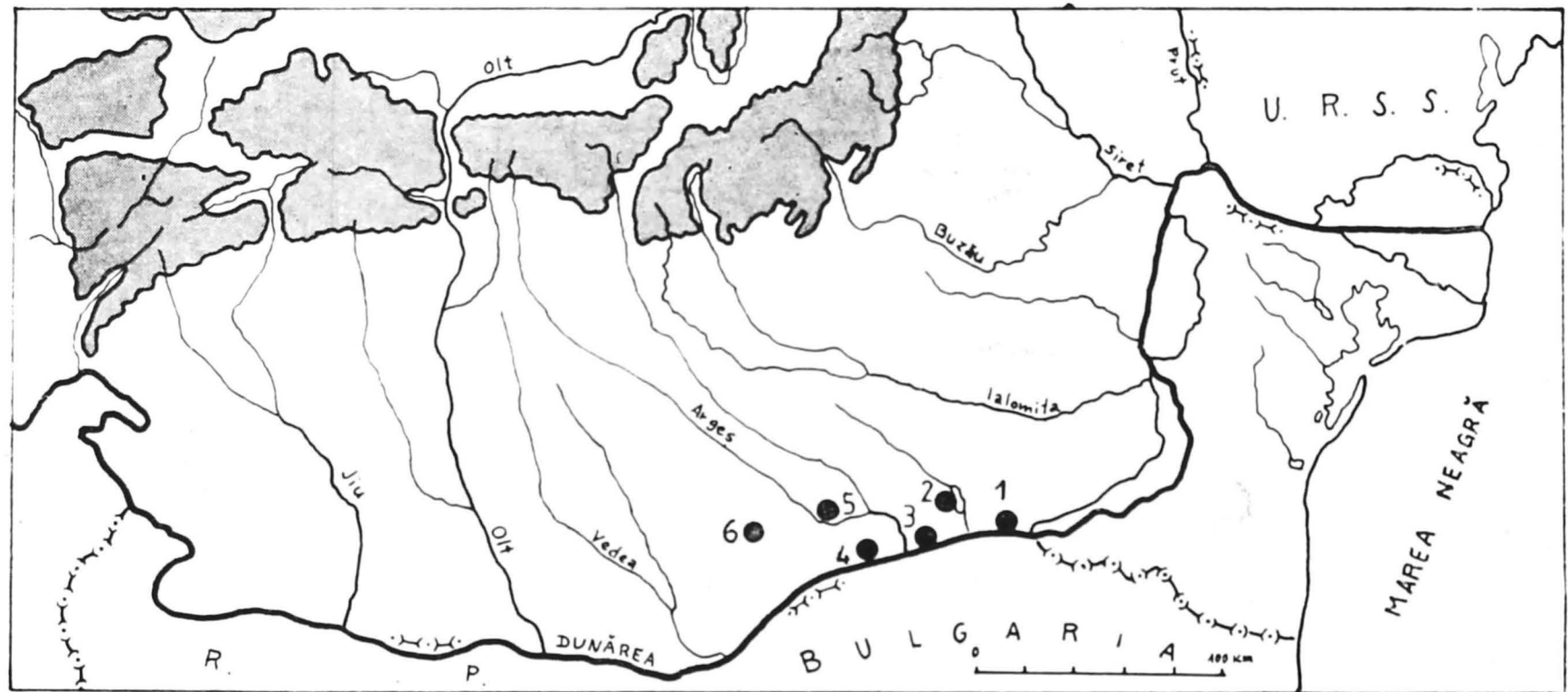

FIG. 4 HARTA DESCOPERIRILOR: 1. CUNEȘTI; 2. SULTANA; 3. GUMELNIȚA; 4. CÂȘCIOARELE; 5. VIDRA; 6. TANGÎRU.

FIG. 4 CARTE DES DÉCOUVERTES 1. CUNEȘTI; 2. SULTANA; 3. GUMELNIȚA; 4. CÂȘCIOARELE; 5. VIDRA; 6. TANGÎRU.